JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-10 CROSSREF Prefix: 10.66301

G‘ARB FALSAFASINING SHAKLLANISHI VA ZAMONAVIY JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Muallif: Mamatqulova Nilufar Xusanovna
Ta’lim muassasasi: Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali

Annotatsiya. Mazkur maqolada G‘arb falsafasining tarixiy shakllanishi, asosiy taraqqiyot bosqichlari va zamonaviy jamiyat hayotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Qadimgi Yunoniston falsafasidan boshlab Uyg‘onish davri, Yangi davr va zamonaviy falsafiy oqimlargacha bo‘lgan taraqqiyot jarayonlari yoritiladi. Shuningdek, Suqrot, Aflotun, Arastu, Rene Dekart, Immanuil Kant va Fridrix Nitsshe kabi mutafakkirlarning qarashlari asosida inson, aql, bilim, axloq va erkinlik masalalari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: G‘arb falsafasi, antik falsafa, ratsionalizm, empirizm, ma’rifatparvarlik, erkinlik, axloq, inson, tafakkur, zamonaviy jamiyat.

KIRISH

Falsafa insoniyatning borliq, bilim, tafakkur, axloq va hayot mazmuni haqidagi eng qadimiy intellektual izlanishlaridan biridir. Jahon falsafiy tafakkuri tarixida G‘arb falsafasi alohida o‘rin egallaydi. Uning shakllanishi qadimgi Yunoniston bilan bog‘liq bo‘lib, keyinchalik Rim falsafasi, o‘rta asrlar xristian falsafasi, Uyg‘onish davri, Yangi davr va zamonaviy falsafiy oqimlar orqali rivojlangan.

G‘arb falsafasi inson aqli, mantiqiy tafakkur, ilmiy bilish, shaxs erkinligi va jamiyatni oqilona tashkil etish masalalarini chuqur o‘rganib kelgan. Ushbu falsafiy meros zamonaviy fan, siyosiy nazariya, huquq, axloqshunoslik va ta’lim tizimlarining rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Bugungi globallashuv sharoitida G‘arb falsafasini o‘rganish insonning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ijtimoiy hodisalarga tanqidiy yondashish va turli dunyoqarashlarni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli G‘arb falsafasining

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-10 CROSSREF Prefix: 10.66301

tarixiy rivojlanishi va zamonaviy jamiyat bilan aloqalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb masalalardan biridir.

ASOSIY QISM

1. G‘arb falsafasining vujudga kelishi va antik davr falsafasi

G‘arb falsafasining dastlabki shakllari miloddan avvalgi VI asrda qadimgi Yunonistonda yuzaga kelgan. Bu davrda mutafakkirlar tabiat va borliq hodisalarini mifologik tasavvurlar bilan cheklanib qolmasdan, aql va kuzatish orqali tushuntirishga intildilar. Falsafaning shakllanishi insoniyat tafakkurida muhim burilish yasab, olamni nazariy jihatdan anglashga yo‘l ochdi.

Qadimgi Yunoniston falsafasining yirik namoyandalaridan biri Suqrot bo‘lib, u insonning o‘zini anglashi, axloqiy fazilatlari va ezgulik mohiyatiga katta e’tibor qaratgan. Suqrotning savol-javobga asoslangan usuli fikrlarni tekshirish, tushunchalarni aniqlashtirish va mustaqil xulosaga kelishga yordam bergan.

Aflotun falsafasida g‘oyalar, bilim, adolat va ideal davlat masalalari muhim o‘rin tutadi. Uning fikricha, haqiqiy bilimga erishishda aqliy mushohada alohida ahamiyatga ega. Aflotunning davlat va adolat haqidagi qarashlari keyingi siyosiy-falsafiy ta’limotlarning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan.

Arastu esa mantiq, metafizika, axloq, siyosat va tabiatshunoslik sohalarida muhim nazariy qarashlarni ishlab chiqqan. Uning sababiyat, mantiqiy xulosa chiqarish va fazilatga asoslangan axloq haqidagi qarashlari falsafa hamda ilmiy tafakkur tarixida katta ahamiyatga ega.

Shunday qilib, antik davr falsafasi G‘arb tafakkurining asosiy tushunchalari va metodologik tamoyillarini shakllantirib, keyingi falsafiy rivojlanish uchun mustahkam zamin yaratdi.

2. O‘rta asrlar va Uyg‘onish davrida G‘arb falsafasi

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-10 CROSSREF Prefix: 10.66301

O‘rta asrlarda G‘arb falsafasi asosan xristian diniy ta’limoti bilan o‘zaro aloqada rivojlandi. Bu davr mutafakkirlari e’tiqod va aql, ilohiy haqiqat va inson bilimi, borliq va axloq masalalarini o‘rgandilar.

Avreliy Avgustin insonning ichki dunyosi, e’tiqod va haqiqat masalalariga e’tibor qaratgan bo‘lsa, Foma Akvinskiy Aristotel falsafasi bilan xristian ilohiyotini uyg‘unlashtirishga intildi. U aql va e’tiqod o‘rtasidagi munosabatni tizimli ravishda izohlashga harakat qilgan.

XIV–XVI asrlarda Yevropada yuz bergan Uyg‘onish davri inson, uning qobiliyatlari va dunyodagi o‘rniga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirdi. Gumanizm g‘oyalari rivojlanib, insonning ijodiy salohiyati, bilim olish imkoniyati va shaxsiy kamolotiga e’tibor kuchaydi.

Uyg‘onish davri tafakkuri insonni faqat diniy qarashlar doirasida emas, balki mustaqil fikrlovchi va ijodkor mavjudot sifatida ham o‘rganishga yo‘l ochdi. Natijada ilm-fan, san’at va falsafaning yangi bosqichga ko‘tarilishi uchun qulay intellektual muhit shakllandi.

3. Yangi davr falsafasi: aql, tajriba va bilim muammosi

XVII–XVIII asrlarda Yevropada ilmiy inqilob va ijtimoiy o‘zgarishlar G‘arb falsafasining yangi bosqichini yuzaga keltirdi. Bu davrda bilimning manbalari, inson aqlining imkoniyatlari va haqiqatni aniqlash usullari asosiy muammolardan biriga aylandi.

Rene Dekart ratsionalizmning yirik namoyandalaridan biri sifatida shubha va mantiqiy fikrlash orqali ishonchli bilimga erishish masalasini ilgari surdi. Uning falsafasi inson tafakkurining bilish jarayonidagi o‘rnini alohida ta’kidlaydi.

Frensis Bekon esa tajriba, kuzatish va induktiv usulning ahamiyatini asoslab berdi. Uning qarashlarida ilmiy bilim tabiatni o‘rganish va amaliy muammolarni hal etish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-10 CROSSREF Prefix: 10.66301

Jon Lokk inson bilimining shakllanishida tajribaning o‘rniga urg‘u bergan. Devid Yum esa sababiyat, bilish va inson tajribasining chegaralari haqidagi masalalarni tanqidiy tahlil qilgan.

Immanuil Kant ratsionalizm va empirizm o‘rtasidagi bahslarni yangi nuqtayi nazardan ko‘rib chiqdi. U inson bilishining imkoniyatlari va chegaralarini, axloqiy burch hamda erkinlik masalalarini chuqur tadqiq etdi. Kantning axloqiy falsafasida insonni shunchaki vosita sifatida emas, balki o‘z qadr-qimmatiga ega maqsad sifatida ko‘rish tamoyili muhim o‘rin tutadi.

Mazkur mutafakkirlarning qarashlari zamonaviy ilmiy metodologiya, bilish nazariyasi va axloqiy tafakkurning rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi.

4. Zamonaviy G‘arb falsafasi va uning asosiy muammolari

XIX–XX asrlarda G‘arb falsafasida turli yangi yo‘nalishlar shakllandi. Ular orasida ekzistensializm, pragmatizm, fenomenologiya, pozitivizm va analitik falsafa alohida o‘rin egallaydi.

Fridrix Nitsshe an’anaviy axloqiy qadriyatlar, insonning o‘zini anglashi va hayotga munosabati masalalarini tanqidiy tahlil qilgan. Uning asarlari insonning mavjud qadriyatlarni qayta ko‘rib chiqishi va o‘z hayotiy qarashlari uchun mas’uliyatni his etishi haqidagi munozaralarga turtki bergan.

Ekzistensializm vakillari, jumladan, Jan-Pol Sartr va Albert Kamyu inson mavjudligi, erkinlik, tanlov va mas’uliyat masalalarini o‘rganganlar. Ushbu yo‘nalishda insonning o‘z qarorlari va harakatlari uchun javobgarligi muhim mavzu hisoblanadi.

Pragmatizm falsafiy g‘oyalarning amaliy faoliyat bilan aloqasiga e’tibor qaratadi. Uilyam Jeyms va Jon Dyui kabi mutafakkirlar bilimning inson tajribasi, ta’lim va muammolarni hal qilish jarayonidagi ahamiyatini ta’kidlaganlar.

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-10 CROSSREF Prefix: 10.66301

Analitik falsafa esa til, mantiq, tushunchalar va dalillarning aniqligini o‘rganishga katta e’tibor beradi. Bu yo‘nalish falsafiy muammolarni aniq ifodalash va mantiqiy tahlil qilish usullarining rivojlanishiga xizmat qilgan.

Zamonaviy G‘arb falsafasida texnologiya, sun’iy intellekt, inson huquqlari, ekologik mas’uliyat, shaxs erkinligi va adolat kabi masalalar ham muhim o‘rin egallaydi. Ushbu muammolar falsafaning faqat nazariy bilim sohasi emas, balki zamonaviy jamiyatning amaliy muammolarini anglash vositasi ekanini ko‘rsatadi.

5. G‘arb falsafasining bugungi jamiyat hayotidagi ahamiyati

G‘arb falsafasining tarixiy merosi zamonaviy jamiyatda bir necha yo‘nalishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchidan, uning mantiqiy va tanqidiy fikrlashga oid an’analari axborotni tahlil qilish, dalillarni baholash va asoslangan xulosalar chiqarishga yordam beradi.

Ikkinchidan, siyosiy va axloqiy falsafa doirasida ishlab chiqilgan erkinlik, adolat, huquq va inson qadr-qimmati haqidagi qarashlar zamonaviy ijtimoiy munosabatlarni tahlil qilishda muhim nazariy vosita hisoblanadi.

Uchinchidan, falsafiy meros ta’lim jarayonida savol berish, muammolarni turli nuqtayi nazardan ko‘rib chiqish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, G‘arb falsafasini Sharq falsafasi bilan qiyosiy o‘rganish turli sivilizatsiyalarning inson, jamiyat va axloq haqidagi qarashlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bunda ularni bir-biriga qarama-qarshi qo‘yishdan ko‘ra, umumiy jihatlari va farqlarini tarixiy sharoitlar asosida tahlil qilish muhimdir.

Demak, G‘arb falsafasining zamonaviy ahamiyati uning tarixiy g‘oyalarini shunchaki takrorlashda emas, balki ushbu g‘oyalar yordamida bugungi murakkab masalalarni tanqidiy va asosli ravishda o‘rganishda namoyon bo‘ladi.

XULOSA

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-10 CROSSREF Prefix: 10.66301

G‘arb falsafasi qadimgi Yunonistonda shakllanganidan buyon uzoq tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tdi. Antik davrda borliq va ezgulik masalalarini o‘rganish bilan boshlangan falsafiy izlanishlar o‘rta asrlarda aql va e’tiqod munosabatlari, Uyg‘onish davrida inson va uning imkoniyatlari, Yangi davrda esa bilim, tajriba va ratsional tafakkur muammolari bilan boyidi. Zamonaviy falsafada inson erkinligi, mas’uliyati, til, axloq va texnologik taraqqiyot bilan bog‘liq masalalar keng tadqiq etilmoqda.

Suqrot, Aflotun, Arastu, Dekart, Bekon, Kant, Nitsshe va boshqa mutafakkirlarning merosi insoniyat tafakkurining rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Ularning qarashlari zamonaviy ilm-fan, ta’lim, huquq va axloqiy munozaralarda o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, G‘arb falsafasini chuqur o‘rganish insonning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy hodisalarni tanqidiy baholashi va murakkab muammolarga oqilona yondashishini rivojlantirishga yordam beradi. Sharq va G‘arb falsafiy merosini o‘zaro qiyosiy tahlil qilish esa jahon falsafiy tafakkurining rang-barangligini anglash hamda umuminsoniy qadriyatlarni chuqurroq tushunish uchun muhim imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Platon. *The Republic*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Aristotle. *Nicomachean Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Descartes, R. *Meditations on First Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Bacon, F. *Novum Organum*.
5. Kant, I. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Nietzsche, F. *Beyond Good and Evil*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Russell, B. *The History of Western Philosophy*. London: Routledge.
8. G‘arb falsafasi tarixi bo‘yicha oliy ta’lim darsliklari va ilmiy tadqiqotlar.